

Юрій КОСТЕНКО,

Надзвичайний і Повноважний Посол

НЕВИВЧЕНИЙ УРОК

Анотація. У статті описано передумови та наслідки Ялтинської зустрічі щодо зміцнення заходів довіри між грузинською і абхазькою сторонами. Сприяння в її організуванні, а також участь у роботі Групи друзів Генерального секретаря ООН із питань Грузії мала велике значення для міжнародного іміджу України, хоча прийняття нашої держави до цього органу вдалося досягти не відразу.

Висвітлено механізми маскування гегемоністської політики Кремля, яку він провадить, зокрема, шляхом нав'язування своєї «миротворчої» участі в урегулюванні збройних конфліктів у стратегічно важливих регіонах. Зроблено висновки щодо геополітичних процесів на пострадянському просторі.

Ключові слова: історія української дипломатії, Група друзів Генерального секретаря ООН із питань Грузії, грузинсько-абхазький конфлікт, миротворча діяльність.

Два десятиліття тому, 15–16 березня 2001 року, у Ялті провели третю зустріч грузинської та абхазької сторін, присвячену зміцненню заходів довіри в межах Женевського процесу під егідою ООН. У вкрай мінливому глобалізованому світі така дата, як і сама зустріч, навряд чи посіла примітне місце. Проте вона є добрим приводом проаналізувати, як на зламі тисячоліть українська дипломатія прагнула досягти позитивних результатів у миротворчій діяльності, побачити, як локальні інтереси окремих держав можуть бути пов'язані з глобальними проблемами, зрозуміти, чи правильно ми визначили справжнього переможця в грузинсько-абхазькому конфлікті.

А розпочала цей цікавий проект розмова з Міністром закордонних справ України Борисом Тарасюком у вересні 1998 року. Борис Іванович доручив мені, тоді генеральному інспекторові й Послу з особливих доручень МЗС, посприяти керівництву четвертого головного управління Міністерства охорони здоров'я України врегулювати питання власності двох українських лікувально-оздоровчих установ у Західній Грузії – санаторію «Україна» в м. Гагра та будинку відпочинку «Псоу» в смт Цандрипш (колишне Гантіаді). Побудовані свого часу коштом рес-

публіканського бюджету, вони формально перебували під управлінням українського МОЗу, хоча керівництво самопроголошеної Абхазії час од часу то переводило їх у своє підпорядкування, то повертало Україні. Наприклад, постановою «Кабінету міністрів» так званої Республіки Абхазія № 15 від 30 січня 1998 року санаторій «Україна» було виведено зі структури державної компанії «Абхазкурорт» і передано Міністерству з надзвичайних ситуацій України в безоплатне користування. Відтак в МЗС питання власності двох українських об'єктів в Абхазії стали розглядати в ширшому контексті – як один з аспектів пропозиції залучити Україну до роботи Групи друзів Генерального секретаря ООН із питань Грузії, створеної 1994 року під час Женевських переговорів. Цей напрям українські дипломати активно опрацьовували ще з кінця 1996-го. Члени такої групи – представники Великої Британії, Німеччини, Росії, США та Франції – час од часу зустрічалися для обговорення аспектів складних відносин між учасниками війни 1992–1993 років на Заході Грузії: питання безпеки й незастосування сили, політичного статусу Абхазії, повернення біженців (передусім до Гальського району), економічні та соціальні проблеми. Окрім того, вони брали участь у різних переговорних форматах із цієї проблематики, зокрема в Женевській зустрічі грузинської та абхазької сторін (липень 1998 р.), Афінській (жовтень 1998 р.) і Стамбульській (червень 1999 р.) зустрічах зі зміцнення довіри, а також сесіях Координаційної ради двох сторін. Даючи згоду на створення такої групи, Грузія розраховувала, що за сприяння її учасниць – провідних світових держав – вдасться скликати міжнародну мирну конференцію та замінити «миротворчі» сили Російської Федерації в Абхазії контингентом ООН. Доволі амбітна ідея України полягала в тому, щоби спробувати приєднатися до діяльності цієї групи як чорноморська держава – узяти участь у врегулюванні одного з найкривавіших тоді конфліктів на пострадянському просторі. На користь приєднання були такі аргументи: Абхазія розташована дуже близько до української території – усього за 300 морських миль од Криму; Україна традиційно мала тісні дружні зв'язки з Грузією, нашою партнеркою в консультативному форумі ГУАМ, а друзям у скрутних ситуаціях зазвичай допомагають; тільки в українському Криму тоді перебувало понад три тисячі абхазьких біженців; МЗС України вже мало досвід участі в пошуках урегулювання на південно-західному кордоні нашої країни – у Придністров'ї. Ми розуміли також, що через безпосередні контакти з абхазькою стороною (а вони з політичного погляду були неможливі поза спільними зусиллями з розв'язання конфлікту й без дозволу грузинської сторони) є більше шансів досягти позитивних результатів і щодо зазначених лікувально-оздоровчих установ. Водночас ми брали до уваги підпункт «б»

шостого пункту рішення Ради глав держав СНД від 19 січня 1996 року за підписом, зокрема, Президента України Л. Кучми, згідно з яким держави-учасниці підтвердили, що без згоди Уряду Грузії «не будуть вступати в офіційні контакти з представниками або посадовими особами структур, що існують на території Абхазії, а також членів створених ними збройних формувань» [1].

За згодою грузинської сторони та сприяння Місії спостерігачів ООН у жовтні 1998 року було організовано перший візит до Абхазії української міжвідомчої делегації на чолі з генеральним інспектором МЗС. Допомогу з розв'язання організаційних питань українським представникам надали директори будинку відпочинку «Псоу» Р. Джугелія та санаторію «Україна» П. Андронікіді. Відвідини цих колись успішних лікувально-оздоровчих комплексів справили гнітюче враження: у «Псоу» частково функціонував лише новий корпус, старі ж порожнювали, а пірс було зруйновано внаслідок штурмів; санаторій «Україна» не працював, фасад будинку та дерева в старому парку побито уламками ракет із літаків – як казали, «соколів Руцького». Зі спілкування з керівниками оздоровчих комплексів, які мали добрі зв'язки з місцевою елітою, стало зрозуміло, що позитивне врегулювання будь-яких наших питань – чи то участь у розв'язанні грузинсько-абхазького конфлікту, чи то нормальне функціонування українських оздоровчих установ – неможливе без згоди «президента» самопроголошеної Республіки Абхазія Владислава Ардзинби. Невдовзі грузинські дипломати підтвердили, що будь-які політичні рішення щодо грузинсько-абхазьких відносин можна ухвалювати лише за його безпосередньої участі, а відтак він узгоджував їх із Москвою. Свою готовність зустрітися зі спеціальним представником МЗС України у власному кабінеті в Сухумі В. Ардзинба пояснив не лише повагою до нашої країни та українського народу, а й особистими мотивами: вочевидь, його батька, бійця Червоної армії, під Харковом урятувала українська селянка – ранньою весною 1943 року, поки тривала перша невдала спроба звільнити місто від німецько-фашистських загарбників, вона витягла важко пораненого бійця з поля бою та перехувувала від німців до приходу наших військ. Утім саме В. Ардзинба відкинув пропозицію України ввійти до Групи друзів Генерального секретаря ООН із питань Грузії – мовляв, у Сухумі добре знають чітку позицію України щодо непорушності територіальної цілісності Грузії та пам'ятають, як на початку 1990-х років українські добровольці воювали на боці Тбілісі. Що ж до реабілітування українських лікувально-оздоровчих установ, то тут справи повернули на краще: нас запевнили, що подумують, як це влаштувати. Було зрозуміло, що абхази зацікавлені у відродженні діяльності об'єктів, які забезпечували робочі місця місцевим мешканцям.

Зустріч із В. Ардзинбою відкрила можливість під час цього й наступних відвідин «республіки» детально обговорювати весь комплекс питань, що цікавили українську сторону, з «прем'єр-міністром» Сергієм Багапшем, спеціальним представником «президента» на переговорах із врегулювання конфлікту Анрі Джергенією, «міністром закордонних справ» Сергієм Шамбою та іншими посадовими особами.

Часом поїздки до Абхазії були сповнені несподіванок. Одного разу російські прикордонники в Сочі, на кордоні біля р. Псоу, пізно ввечері не дозволили мені та директорові санаторію «Україна» П. Андронікіді переїзд до Гагри, мотивуючи це тим, що нібито грузинська влада не санкціонувала перетин кордону. Така заява була вкрай абсурдна, оскільки Грузія не контролювала помежів'я між Росією і Абхазією. Дощ зі снігом, як зв'язатися з Києвом, де знайти готель – спогади про ту ніч у Сочі досі вкрай неприємні. Лише оперативна комунікація між МЗС України та РФ дала змогу відкинути ці вигадані пояснення. Пізніше, ніби перепрошуючи, майор-прикордонник визнав, що команда на затримання українського дипломата – для профілактики – надійшла з Москви. Щоб українці краще розуміли, хто господар у цьому регіоні.

Ясна річ, кожен таку поїздку до Сухумі ми узгоджували з грузинською стороною. У 1998–2001 роках я неодноразово відвідував Тбілісі, де мав зустрічі з Президентом Едуардом Шеварднадзе, Міністром закордонних справ Іраклієм Менагарішвілі, Міністром з особливих доручень Малхазом Какабадзе, іншими політиками. Ми обговорювали різні аспекти долучення України до зусиль міжнародного співтовариства з розв'язання грузинсько-абхазького конфлікту. Варто наголосити, що Грузія послідовно підтримувала прагнення України сприяти врегулюванню кризової ситуації в Абхазії. У Декларації президентів України та Грузії, підписаній 29 жовтня 1997 року в Тбілісі, було зазначено: «Грузія вітає намір України приєднатися до групи держав “Друзів Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй із питань Грузії”» [2].

Ми, звичайно, розуміли, що досягнення позитивного результату, найімовірніше, залежало від Москви, а не Сухумі. Тому виявили ініціативу й 14 грудня 1999 року в Києві обговорили з Послом з особливих доручень МЗС РФ Львом Мироновим питання активнішого залучення України до миротворчих зусиль міжнародної спільноти на Заході Грузії. Невдовзі, 15 грудня 2000 року, у Москві було проведено зустріч із координатором МЗС РФ із питань урегулювання грузинсько-абхазького конфлікту та Послом з особливих доручень Василем Колотушею.

У Тбілісі ми спілкувалися з німецьким дипломатом Дітером Боденом, тоді спеціальним представником Генерального секретаря ООН, з яким були знайомі багато років: співпрацювали у Відні на перемовинах зі скоро-

чення звичайних озброєнь у Європі, потім зустрічалися в Бонні, коли він обіймав посаду в МЗС ФРН. Саме із цієї взаємодії постала ідея провести на території України чергову, після Афін і Стамбула, зустріч грузинської та абхазької сторін зі зміцнення довіри в межах Женевського мирного процесу під егідою ООН. Успішне проведення такої зустрічі стало б вагомим кроком на шляху залучення української дипломатії до миротворчих зусиль світового співтовариства й сприяло би приєднанню нашої країни до Групи друзів Генсека ООН із питань Грузії. У ретельному опрацюванні цієї ідеї взяли участь чимало українських дипломатичних установ, і не лише центрального апарату в Києві: долучилися й постійні представництва при ООН у Нью-Йорку та при Відділенні ООН у Женеві, посольства в Тбілісі та столицях держав-членів зазначеної Групи друзів. В МЗС України чудово розуміли, що досягнути позитивних результатів на такій зустрічі буде складно. Ми знали, що сторони конфлікту насправді всього на чверть виконали положення фінальних документів попередніх Афінської та Стамбульської зустрічей. За умов, коли підходи Тбілісі й Сухумі до визначення політичного статусу Абхазії кардинально різнилися, коли таким складним був процес утілення зафіксованих в Афінській та Стамбульській домовленостей, у скептиків і противників проведення третьої зустрічі із заходів довіри було, відверто кажучи, достатньо вагомим аргументів.

У квітні 2000 року спеціальний представник лідера Абхазії з урегулювання конфлікту А. Джергенія заявив, що вважає дуже проблематичним можливість проведення зустрічі в Ялті. На його думку, не варто «вести порожні розмови про взаємну довіру, коли все свідчить про те, що її між нами немає». Восени 2000 року, уже на етапі підготовки Ялтинської зустрічі, абхази висунули умову своєї участі в цьому заході: підписання чи парафування з боку грузинської сторони двох документів – угоди про мир, що гарантуватиме запобігання збройним сутичкам, і протоколу про повернення біженців до Гальського району, у якому буде висвітлено передбачені заходи з відновлення економіки. Водночас абхази змушені були зважати на позиції провідних держав, передусім Росії, які вже дали згоду на Ялту. Після зустрічі в МЗС Росії 17 листопада 2000 року лідер «Республіки Абхазія» В. Ардзинба, попри зазначені застереження, підтвердив готовність абхазів узяти участь у зустрічі на території України. Вочевидь, тоді перемогло прагнення використати навіть найменші можливості для того, щоб уникнути силового протистояння та нових людських жертв. Поступово, протягом двох із гаком років, ідея провести грузинсько-абхазьку зустріч із питань довіри на території України набувала дедалі більшої підтримки, тривало опрацювання її концепції та логістики й підготування текстів фінальних документів. У протоколі шостої сесії Координаційної ради грузинської та абхазької сторін, яку провели в Женеві 17–18 грудня 1998 року,

серед іншого, було зазначено: «Учасники сесії взяли до відома пропозиції урядів Туреччини й України прийняти у своїх відповідних країнах зустрічі на високому рівні в межах Женевського мирного процесу» [3]. У Стамбульській заяві цих сторін конфлікту щодо розроблення заходів довіри (7–9 червня 1999 р.) уже було конкретизовано його локацію: «Учасники зустрічі взяли до відома інформацію щодо запрошення уряду України провести наступну зустріч грузинської і абхазької сторін із розроблення заходів довіри в Ялті» [4]. Тбілісі активно підтримувало цю ідею. У Спільній заяві за підсумками переговорів між міністрами закордонних справ України Б. Тарасюком та Грузії І. Менагарішвілі, підписаній у Тбілісі 29 червня 1999 року, було наголошено: «Грузинська сторона висловлює вдячність за ініціативу України провести наступний раунд зустрічей грузинської і абхазької сторін щодо розробки заходів довіри в межах Женевського процесу в українському місті Ялта».

Ініціативу України зафіксовано в робочих документах ООН, зокрема в резолюціях Ради Безпеки, заявах голови на її засіданнях, доповідях Генерального секретаря. У документі РБ від 20 липня 1999 року «Доповідь Генерального секретаря ООН щодо становища в Абхазії, Грузія», серед іншого, було зазначено: «Дві наради із заходів довіри, які до цього часу провели в Афінах і Стамбулі, були успішними в тому сенсі, що стали форумом як для розвитку прямих двосторонніх зв'язків на кількох рівнях суспільства, так і для розроблення конкретних проектів співпраці в різних галузях. На цих нарадах чимало учасників уперше після завершення 1993 року воєнних дій зустрічалися зі своїми колишніми колегами з іншого боку. Передбачено, що наступну таку нараду, яка стане продовженням і розвитком перших двох, буде скликано пізніше, цієї осені, у Ялті, за щедрим запрошенням уряду України» [5]. У заяві голови Ради Безпеки ООН від 14 листопада 2000 року йшлося про те, що цей міжнародний орган «вітає готовність уряду України провести в себе третю зустріч щодо заходів зміцнення довіри в Ялті наприкінці листопада та наголошує на важливому значенні внеску в мирний процес, який зробила б своєчасно й успішно проведена нарада» [6]. Унаслідок чергового загострення відносин між учасниками конфлікту в листопаді 2000 року зустріч провести не вдалося, тож її перенесли на ранню весну 2001-го. Остаточний формат було узгоджено в першій декаді березня 2001 року під час візиту до Грузії Міністра закордонних справ України Анатолія Зленка.

Якщо проведення в березні 2001 року Ялтинської зустрічі таки домоглися, то решта наших зусиль, спрямованих на досягнення взаємоприйнятної позиції щодо участі українських дипломатів у роботі Групи друзів Генерального секретаря ООН із питань Грузії, не давали бажаних результатів. Головна причина цього, як уже було зазначено, – негативне ставлення

до нашої пропозиції з боку абхазької сторони, яка, з огляду на високий рівень партнерських відносин між Україною та Грузією, не вважала нашу країну неупередженим учасником процесу врегулювання конфлікту.

Консультації в Нью-Йорку та столицях держав-учасниць Групи друзів Генсека ООН із питань Грузії засвідчили наявність іще деяких стримувальних чинників, зокрема побоювання, що розростання групи призведе до зниження ефективності її роботи. Італія, Данія, Туреччина та Греція вже порушували питання про своє залучення, та їм також було відмовлено. Вочевидь, вагомим аргументом проти нашої участі в групі, якого іноземні дипломати воліли б не озвучувати, було прагнення тримати Україну поза сферою діяльності елітного клубу провідних світових держав – постійних членів Ради Безпеки ООН та Німеччини, потужної гравчині на європейському континенті. Окрім того, стратегічні інтереси Москви не передбачали будь-якого зміцнення позитивного іміджу України в міжнародних справах, а надто в миротворчих на пострадянському просторі. У липні 1997 року на засіданнях у Нью-Йорку вперше розглянули запит України на членство в цьому органі, проте вирішили його відхилити. 12 січня 1998 року представник Франції як постійний координатор групи скликав спеціальне засідання для обговорення українського питання, але й тоді позитивного рішення не було досягнуто. Минуло майже два роки, і 8 грудня 1999 року в Нью-Йорку на неофіційному засіданні Групи друзів Генерального секретаря ООН із питань Грузії було знайдено компроміс щодо приєднання України до її складу. Це стало можливим завдяки кількарічній послідовній активності представників України на різних рівнях, яка зрештою переконала членів групи в необхідності та корисності залучення нашої держави до цього процесу. За повідомленням координатора групи, учасники засідання, незважаючи на деякі застереження та загальне обережне ставлення до перспективи розширення складу, досягли спільного розуміння доцільності приєднання України. Передусім зважали на активну й конструктивну позицію нашої держави в урегулюванні конфліктів на теренах колишнього Радянського Союзу, зокрема в Придністров'ї, а також сприяння Женевському процесові щодо Абхазії. Вирішальну роль відіграло обрання України до складу Ради Безпеки ООН як непостійного члена на 2000–2001 роки. Компроміс полягав не лише в часовому вимірі – членство в групі було передбачено тільки на час нашого перебування в Раді Безпеки, а й у географічному – Україна могла брати участь у засіданнях групи лише в Нью-Йорку, у штаб-квартирі ООН. Це рішення Грузія сприйняла схвально. У Спільній заяві президентів України та Грузії, підписаній у Тбілісі 15 березня 2000 року, серед іншого, було зазначено: «Грузія вітає приєднання України до Групи друзів Генерального секретаря ООН з питань Грузії та її готовність брати безпосередню участь у процесах мир-

ного врегулювання конфлікту в Абхазії, Грузія, під егідою ООН і ОБСЄ». Зовсім іншою була реакція Сухумі. «МЗС» Абхазії виступило із різкою заявою. За повідомленням газети «Киевские ведомости»: «Рішення прийняти Україну до Групи друзів Генсека ООН Сухумі розглядає як спробу в односторонньому порядку розширити формат учасників перемовин, що не відповідає статусу спостерігачів на перемовинах і є грубим порушенням прав абхазької сторони» [7]. 18 січня 2000 року в офісі Місії ООН у Тбілісі під час пресконференції за результатами 10-го засідання Координаційної ради в межах Женевських переговорів із врегулювання грузинсько-абхазького конфлікту «прем'єр-міністр Республіки Абхазія» В'ячеслав Цугба заявив, що «абхазька сторона не давала згоди на участь України в миротворчій операції в зоні конфлікту». Та хоч абхази й заблокували участь українських дипломатів у роботі групи поза межами Нью-Йорка, вони змушені були враховувати думку інших держав-учасниць Женевського мирного процесу, які 8 грудня 1999 року ухвалили зазначене рішення.

25 січня 2000 року в штаб-квартирі ООН було проведено засідання Групи друзів Генерального секретаря ООН із питань Грузії, у якому вперше взяла участь Україна. Увагу було зосереджено на інформації спеціального представника Генсекретаря ООН у Грузії Д. Бодена про стан справ щодо врегулювання конфлікту, а також на питанні вироблення додаткової стратегії для визначення політичного статусу Абхазії.

У межах Женевського мирного процесу під егідою ООН 15–16 березня 2001 року в Ялті провели третю зустріч грузинської та абхазької сторін зі зміцнення заходів довіри. Головував на ній Спецпредставник Генерального секретаря ООН у Грузії Д. Боден. Грузинську делегацію очолював Державний міністр Георгій Арсенішвілі, абхазьку – «прем'єр-міністр» В. Цугба. У зустрічі взяли участь представники Росії як «допоміжної» сторони, держав-членів ОБСЄ та Групи друзів Генерального секретаря ООН із питань Грузії, миротворчих структур у цьому регіоні. Міністр закордонних справ України А. Зленко виголосив звернення Президента України Л. Кучми до учасників зустрічі. У своєму ж виступі на відкритті цього заходу глава української дипломатії зазначав: «Як член Групи друзів Генерального секретаря і як непостійний член Ради Безпеки ООН, якому цього місяця випала також велика честь головувати у головному політичному органі ООН, Україна готова й надалі надавати всіляке сприяння просуванню переговорного процесу сторін, встановленню клімату взаємної довіри й створенню сприятливої атмосфери для ухвалення взаємоприйнятних рішень з метою досягнення очікуваних усіма нами результатів» [8]. Напередодні відкриття зустрічі, 14 березня 2001 року, під час вечері в знаному Ластівчиному гнізді Президент України висловив чимало добрих побажань главам делегацій та організаторам заходу.

Дискусії в різних секціях Ялтинської зустрічі часто були емоційними. Пролунало чимало взаємних звинувачень, а надто від представників неурядових структур. Та все ж глави делегацій підписали Ялтинську заяву грузинської та абхазької сторін. «Під час зустрічі, – ішлося в цій заяві, – прагнучи забезпечити сприятливі умови для продовження мирного процесу врегулювання й недопущення загострення в зоні конфлікту, сторони знову підтвердили взяті на себе зобов'язання щодо незастосування сили одна проти одної під час розв'язання будь-яких спірних питань задля досягнення повномасштабного політичного врегулювання конфлікту. Вони також зауважили про важливість досягнення взаєморозуміння та згоди й особливо наголосили на рішучості власного наміру активізувати зусилля зі створення умов для добровільного й безпечного повернення біженців до місць їхнього постійного проживання на першому етапі до Гальського району в старих кордонах» [9]. Сторони наголосили, що заходи зі зміцнення довіри є важливим елементом мирного процесу, який дає змогу наблизитися до врегулювання конфлікту. Тому було ухвалено Програму дій зі зміцнення довіри між грузинською та абхазькою сторонами – положення цього документа як додатка до Ялтинської заяви присвячено відповідним зобов'язанням сторін. У першому пункті програми було зазначено, що «обидві сторони підтримують необхідність удосконалення й посилення ефективності зусиль у сфері заходів довіри в межах Женевського мирного процесу. У зв'язку із цим вони підтверджують свою готовність повністю виконувати рішення, ухвалені на Афінській і Стамбульській зустрічах зі зміцнення довіри. Крім цього, сторони заявляють про намір повністю реалізувати заходи довіри, розроблені, зокрема за участю неурядових організацій, під час Ялтинської зустрічі зі зміцнення довіри» [9]. Для контролю за виконанням цих заходів створили механізм звітності, основою для якого мала стати база даних з інформацією щодо процесу втілення проєктів. З урахуванням висловлених під час Ялтинської зустрічі пропозицій було складено перелік конкретних заходів зі зміцнення довіри, який налічував 15 пунктів. Було передбачено проведення семінарів молодих учених, розширення взаємодії між засобами масової інформації, організування зустрічей молоді, студентів, керівництва й викладачів університетів та інших закладів вищої освіти, ветеранів війни, старійшин, письменників.

Керівництво нашої держави високо оцінило результати Ялтинської зустрічі. Президент України Л. Кучма в листі на адресу Генерального секретаря ООН від 19 березня 2001 року наголошував, що «Ініціатива України з організації цієї зустрічі була заснована на зацікавленості світового співтовариства у найшвидшому врегулюванні грузино-абхазького конфлікту й прагненні нашої країни надати максимальне сприяння такому процесу.

Україна виходила також із своєї принципової позиції відносно необхідності посилити увагу до врегулювання так званих “заморожених” конфліктів на пострадянському просторі». Віддаючи належне добрій волі, реалізму й конструктивності учасників зустрічі, Глава Української держави зазначав, що була «створена хороша платформа для подальшого просування до досягнення взаєморозуміння й згоди сторін, наповнення реальним змістом Женевського мирного процесу. Зустріч грузинської та абхазької сторін [...] стала важливою подією як для її учасників, так і для нашої держави. Вона продемонструвала готовність сторін до діалогу та їх високу ступінь довіри до України, налаштованої й у подальшому робити посильний внесок у миротворчу діяльність Організації Об'єднаних Націй» [10].

Позитивні результати Ялтинської зустрічі схвально зустріли у світі. 21 березня 2001 року під головуванням Міністра закордонних справ України А. Зленка було проведено 4300-те офіційне засідання Ради Безпеки ООН, присвячене підсумкам третьої грузинсько-абхазької зустрічі в межах заходів зі зміцнення довіри. Розглядання зазначеного питання дало змогу Україні, яка головувала в цьому провідному органі ООН у березні 2001 року, привернути увагу міжнародної спільноти до потреби активізувати зусилля з урегулювання конфлікту в Західній Грузії та підтвердити готовність нашої країни брати в цьому активну участь. Важливим здобутком засідання стала висока оцінка посередницької ролі нашої держави в мирному врегулюванні такого конфлікту. Це було підтверджено також в особистих листах Генерального секретаря ООН Кофі Аннана та Президента Грузії Е. Шеварднадзе на адресу Президента України. Генсекретар ООН, зокрема, писав: «Ялтинська зустріч із заходів щодо зміцнення довіри стала ще одним кроком вперед на шляху до поліпшення атмосфери та встановлення довіри між грузинською та абхазькою сторонами, без чого неможливе просування в напрямку всеохоплюючого врегулювання грузино-абхазького конфлікту» [11].

Наприкінці засідання Ради Безпеки ООН А. Зленко від імені держав-членів цього органу зробив таку заяву: «Рада Безпеки вітає успішне проведення Третьої зустрічі грузинської та абхазької сторін [...] Вона сподівається, що діяльність за досягнутими на зустрічі в Ялті результатами приведе до зближення позицій двох сторін і стимулюватиме продовження конструктивного діалогу, спрямованого на досягнення всеохопного політичного врегулювання конфлікту, зокрема врегулювання питання щодо політичного статусу Абхазії в складі Держави Грузія та інших головних проблем. Рада наголошує на тому внеску, що його заходи зміцнення довіри можуть зробити в мирний процес, і високо оцінює зусилля, яких доклав уряд України для забезпечення успішного проведення ялтинської зустрічі» [12].

Про успіх проведення зустрічі в Ялті зауважували й високопосадовці ООН, які тривалий час безпосередньо координували миротворчі зусилля з урегулювання конфлікту в Абхазії. Тут варто навести лист Спецпредставника Генерального секретаря ООН у Грузії Д. Бодена на адресу Міністра закордонних справ України А. Зленка. Подано мовою оригіналу.

Тбіліси, 19 марта 2001 г.

Ваше Превосходительство!

Закончилась Ялтинская встреча по укреплению мер доверия между грузинской и абхазской сторонами 15–16 марта 2001, и все участники согласились с тем, что она внесла значительный вклад в Женевский мирный процесс урегулирования конфликта в Абхазии, Грузия.

Это в немалой степени является и заслугой Правительства Украины, которое приложило активные усилия для организации встречи. Без такого вклада мы вряд ли могли рассчитывать на успех.

Позвольте еще раз выразить искреннюю признательность Правительству Украины, Вам лично и Вашим сотрудникам, в частности Заместителю министра иностранных дел Украины И. Харченку, Послам Ю. Костенку и С. Волковецкому.

Для всех участников встречи было весьма знаменательно, что накануне встречи Специального представителя Генерального секретаря ООН и руководителей делегаций принял в своей резиденции Его Превосходительство Президент Украины господин Леонид Кучма, чтобы выразить свою поддержку. Прошу передать ему мою глубокую признательность за это особое внимание. Буду рад снова встретиться с Вами по поводу заседания Совета Безопасности ООН в Нью-Йорке 21 марта 2001 года.

С глубоким уважением – Дитер Боден

Прикро, що ані розроблені в Ялті заходи не збільшили довіру між грузинською та абхазькою сторонами, ані Женевський процес під егідою ООН із врегулювання конфлікту в Західній Грузії не мав успішного завершення. Минуло небагато років, і в серпні 2008-го, на тлі війни з Росією через територію в Цхинвальському регіоні, Грузія втратила останній підконтрольний їй район Абхазії – Кодорську ущелину. Нині, через майже тридцять років після початку грузинсько-абхазької війни, цілком зрозуміло, що після Придністров'я Грузія стала черговим полігоном, на якому Росія відпрацьовувала механізми досягнення свого панування на пострадянському просторі шляхом створення в регіоні ситуації контрольованого хаосу. Саме тими роками Кремль формував, зокрема на форумах НБСЄ (згодом – ОБСЄ) у Відні, концепцію ведення «гібридних» війн, яка передбачала,

серед іншого, підміну понять – агресора й жертви нападу, учасника бойових дій і посередника в урегулюванні конфлікту, миротворця. Російська дипломатія спробувала нав'язати партнерам на Віденських переговорах із питань безпеки й співробітництва в Європі ідею можливої участі в миротворчих операціях НБСЄ з урегулювання конфліктів однієї зі сторін, тобто концепцію «третьої сторони». Виступаючи 18 листопада 1994 року на засіданні Комітету старших посадових осіб з питання «Подальший розвиток можливостей НБСЄ у запобіганні конфліктів та врегулюванні криз», автор цієї статті, а тоді глава делегації України на Віденських переговорах, зокрема, зазначав: «Нас не тільки турбує, а й лякає, скажу відверто, коли одна з держав-членів НБСЄ може спровокувати конфлікт, стати стороною конфлікту, а потім керувати в миротворчих силах НБСЄ з урегулювання такого конфлікту». Спільними зусиллями низки делегацій тоді вдалося заблокувати подальший розвиток цієї гегемоністської ідеї, а в тексті підготовленого для розгляду на Будапештській конференції НБСЄ меморандуму було чітко зафіксовано, що країни-члени цієї організації відкидають будь-які спроби створити зони спеціальної відповідальності або ж надати будь-кому статус основного миротворця в регіоні її дії. Але це аж ніяк не завадило Росії і далі вживати односторонніх заходів у межах операцій із підтримання миру, за якими насправді крилася політика регіонального домінування засобами військово-стратегічного й економічного потенціалу. Подальші події в Абхазії та Осетії стали яскравими прикладами результатів такої політики. Стратегічною помилкою тодішнього керівництва Грузії, яка призвела до втрати Абхазії, стало те, що безпосередню допомогу Росії абхазській стороні в кривавому конфлікті там не сприймали як співучасть і заохочування сепаратизму. У Тбілісі ігнорували численні факти постачання абхазам військової техніки, зброї та боєприпасів, безпосередньої участі в бойових діях добровольців із «козачих» формувань і бойовиків Шаміля Басаєва, а також те, як російський флот блокував берегову лінію, щоби не допустити підкріплення з Грузії. Росія показала своє лицемірство в усій оздобі під час абхазького захоплення Гагри та Сухумі, коли їй удалося нав'язати свій статус миротворця й посередника на переговорах сторін. У травні 1998 року за явного потурання цих «миротворців» сепаратистський режим увів у зону безпеки важку техніку й учинив каральну експедицію, унаслідок якої було спалено десять сіл, загинули близько 20 цивільних, а 40 тисяч повторно втратили домівки. Закономірно постає запитання: чому ж грузинське керівництво адекватно не оцінювало ситуацію, бажане видавало за реальне? Вочевидь, тоді рельєфно виявився «совковий менталітет» лідерів Тбілісі, їхні сподівання, що могутній північний сусід, правонаступник Радянського Союзу, постійний член Ради Безпеки ООН, покликаний сповідувати й берегти загальновизнані норми

міжнародного права (передусім щодо непорушності державних кордонів і підтримання миру), зможе стати реальним гарантом дотримання грузинсько-абхазьких угод про припинення вогню, обмін полоненими й повернення біженців, бути миротворцем у цьому регіоні. Неначе цей «миротворець» протягом десятиліття не вів кривавої війни в Афганістані. До сприймання Росії як посередника-миротворця грузинське керівництво, зокрема, підштовхували країни Заходу, яких було тоді втягнуто в урегулювання збройного протистояння на теренах колишньої Югославії, у Хорватії та Боснії. Захід, на папері заперечуючи право Росії на якісь спеціальні зони відповідальності, де-факто дав їй зелене світло на отримання статусу допоміжної сторони в Женевському мирному процесі врегулювання грузинсько-абхазького конфлікту, а також на введення в регіон миротворчих сил СНД (насправді – російських збройних сил). Недарма в буремні дні серпня 2008 року, коли російські війська були в десятках кілометрів од грузинської столиці, на захист суверенітету Грузії стали президенти України, Польщі та Литви, держав, які на власному гіркому історичному досвіді добре розуміли, яким «миротворцем» може бути Росія. А такого гіркого досвіду більшало. 1993 року нинішній Міністр оборони РФ Сергій Шойгу під час абхазького захоплення Сухумі очолював там оперативний штаб для реалізування грузинсько-абхазької угоди щодо припинення вогню, був таким собі «миротворцем». Нині ж військові підрозділи російської армії, які захоплювали Крим і воювали на українському Донбасі, з важким наступальним озброєнням грають миротворців у Нагірному Карабасі.

Як свідчить історія, із чужих помилок не завжди роблять правильні висновки. Прикро визнавати, але те, як Грузія втратила Абхазію, мало чого навчило «небожителів Печерських пагорбів» і сучасну українську дипломатію, якщо після окупації Криму Росія – активна учасниця підготовки, озброєння й керування незаконними військовими формуваннями на непідконтрольних нам територіях Донбасу, убивця тисяч людей у російсько-українській війні – як миротворець і посередник нав'язує Мінські домовленості й прагне диктувати свою волю суверенній державі. Цікаво, що тривалий час переговори в Мінську вів другий Президент України, який ще 2003 року дав чітку й однозначну оцінку російській «миротворчості». У свої книзі «Україна – не Росія» Л. Кучма писав: «Вони і тоді говорили про це досить прозоро, а сьогодні – не тільки прозоро, але і науковою мовою: про створення на просторі колишнього Радянського Союзу конфліктів для наступного їх вирішення російськими посередницькими зусиллями, які приведуть до закріплення посередника в тій чи іншій формі на території, де відновлено мир» [13]. Можна почути сотні аргументів і пояснень, чому тоді Мінські документи прописали саме так, а не інакше, але факт незмінний: із гібридних воєн у Грузії, сповнених гніву, болю й розчарувань,

Україна не добула науки. Думаю, слід погодитись із висновками з трагічної історії втрати Абхазії, які сформулювала експертка з питань Південного Кавказу Наталія Іщенко: «1. Невизнання фактичного противника як учасника конфлікту та противника в політичному та юридичному сенсі створює умови для його позиціонування та визнання навіть на міжнародному рівні як посередника. 2. Фейковий, але визнаний статус “неучасника конфлікту” створює умови для участі фактичного учасника конфлікту в мирних переговорах в статусі офіційного посередника та навіть в миротворчих операціях як миротворця» [14]. Українській владі треба взяти тези експертки до уваги. Дуже добре, що нині це усвідомлюють провідні держави світу. У заяві міністрів закордонних справ країн Великої сімки від 18 березня 2021 року, серед іншого, чітко сказано, що «Росія є стороною конфлікту на Сході України, а не посередником».

А що ж сталося з двома українськими лікувально-оздоровчими комплексами в Західній Грузії, про які йшлося на початку цієї статті? Згідно з додатком до розпорядження Кабінету Міністрів № 1086-р від 9 вересня 2009 року санаторій «Україна» у м. Гагра та будинок відпочинку «Псоу» в смт Цандрипш перебували в переліку об'єктів державної власності нашої країни, переданих в управління Державного управління справами Президента України [15]. А через десять років у номінальній власності України залишилося лише Державне підприємство «Будинок відпочинку “Псоу”». Санаторій «Україна» нині має назву... «Москва». Охочі дізнатись, у якому катастрофічному стані утримувано тепер цей колись чудовий комплекс, можуть відвідати його сайт й ознайомитися з відгуками відпочивальників із російської глибинки.

1. Рішення про заходи щодо врегулювання конфлікту в Абхазії, Грузії. Дата оновлення: 07.03.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_c15#Text
2. Док. ООН A/52/689 від 20 листопада 1997. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/52/689>
3. Протокол шестой сессии Координационного совета грузинской и абхазской сторон // Грузия Online. 8 октября 2005. URL: <https://www.apsny.ge/notes/1128819555.php>
4. Стамбульское заявление грузинской и абхазской сторон по выработке мер доверия // Грузия Online. 8 октября 2005. URL: <https://www.apsny.ge/notes/1128820772.php>
5. Док. ООН S/1999/805 від 20 липня 1999. URL: <https://undocs.org/ru/s/1999/805>
6. Док. ООН S/PRST/2000/32 від 14 листопада 2000. URL: <https://undocs.org/ru/S/PRST/2000/32>
7. Киевские ведомости. 23 декабря 1999.
8. Зленко А. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму. К., 2001. С. 164.
9. Док. ООН S/2001/242 від 19 березня 2001. URL: <https://undocs.org/ru/s/2001/242>
10. Головування України в Раді Безпеки ООН: збірник документів / Мін-во закордонних справ України; ред. кол.: А.М. Зленко, В.Ю. Єльченко, І.М. Сагач та ін.; упоряд.: А.П. Бешта, Л.М. Колотілова. К.: Юрінком Інтер, 2001. С. 131.
11. Там само. С. 133.
12. Док. ООН S/PV.4300 від 21 березня 2001. URL: <https://undocs.org/ru/S/PV.4300>
13. Кучма Л. Україна – не Росія. Москва, 2003. С. 483
14. Іщенко Н. Уроки «російської миротворчості» для України: як Грузія втратила Абхазію // Європейська правда. 26 вересня 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/09/26/7101218>
15. Про міжвідомчу комісію з питань перевірки використання та стану збереження об'єктів державної власності: розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2009. Втрата чинності: 11.06.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086-2009-%D1%80#Text>

A LESSON UNLEARNED

Abstract. The article describes the preconditions and consequences of the Yalta meeting on confidence-building measures between the Georgian and Abkhaz parties. Assistance in its organisation as well as participation in the work of the Group of Friends of the UN Secretary-General on Georgia were of great importance for Ukraine's international image. Ukrainian diplomats have come a long way in convincing UN members of the need and usefulness of Ukraine's involvement in the Geneva process and in proving to the Abkhaz side that, despite the high level of partnership between Ukraine and Georgia, Ukraine is impartial in the conflict resolution process. Although the admission of our country to the Group of Friends of the UN Secretary-General on Georgia was not achieved immediately, one of the key roles of Ukraine in holding the Yalta meeting cannot be denied, as the fruits of Ukraine's work and our state's constructive position in resolving conflicts in the territory of the former Soviet Union, particularly in Transnistria, have already been confirmed by the international community.

This paper highlights the mechanisms of disguising the hegemonic policy of the Russian Federation, which imposes its 'peacekeeping' participation in the settlement of armed conflicts in strategically important regions of the post-Soviet space. The article also mentions the importance of recognising the parties to the conflict and how the status of a 'non-participant in the conflict' is used by the Russian Federation for its own purposes to promote the policy of regional domination by means of military-strategic and economic potential. Conclusions are made on the geopolitical processes in the territory of the former USSR.

Keywords: history of Ukrainian diplomacy, Group of Friends of the UN Secretary-General on Georgia, Georgian-Abkhaz conflict, peacekeeping activities.